

G A R O A

I

JOANES ARTZAIA

¡Ura zan gizona, ura!

Zazpi oiñ ta erdi bai luze, makal zugatzaren irudira zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti ezearen antzera zimel.

Orrela zan Joanes nik ezagutu nuanean.

Sendoak zeuden oraindik artzai zarraren beso zaiñtsuak, tšit azkar-rak bere oñak, zindoak bere bular-auspoak.

Irurogeta amabi aldiz ikusi zuan, Aloña mendiko ariztietan, ostro berdea berriz jaiotzen; baña etzion eramango emeretzi urteko mutill batek ez aizkora jolasean, ez burni astuna jaurtitzen, ez mendietan gora edo ibarretan zear laisterka.

Kaiko andi bat esne goizean jan, azpantarrez izterrak estaldu ta makilla bat eskuan artu ezker, prest zegoan egun osoan, zeñ ariñago bezela, beorren atzetik ibiltzeko edo, neke askorik gabe, ardi galdu gaisoaren billa gau guztia igarotzeko.

Argiak ziran Joanesen begi gozoak. Oitua zegoan Joanes zerura ta lurrera, gabaz ta egunez, arreta andiarekiñ begiratzen; ta iñok baño lenago ikusiko zuan, goi aldetik, odei tarteko arranoaren ibillera apaña edo ia gizon danentzat estaldurik zegoan izarraren kiñua, ta lur aldean, lokatz bigunetako abere oñatza, bide ondolik joanziran eperren aztarna, sasi mardularen ertzeko erbi-oi zapala, arkaitz zuloetako egazti arraparien kabia, ta an bebeian agiri zan urlia erriko orduari (1) zar ta illun samarra.

Ernaiak ziran Joanesen belarriak. Oso egiña zegoan Joanes mendi-oiartzun guztietara. Milla aldiz bai entzun zituan, bakartasunaren erdian

---

(1) Orduari-Reloj.

jarrita zegoala, urrutiko trumoiaren orrua, ekaitz aizearen durundia, artzaiaren deadar luzea, egurgillearen aizkorakada neurtua; basaurdearen arnasotsa, otsoaren alarua, azeriaren zaunka, beorren irrintzia, mosolloaren oiua, basauntz bildurtiaren zalaparta; abere arranen dulun-duluna, ardieneen negartia, suge zarraren tšistua, belien garrasi latza, sosoaren tšortšorra, tšori kantari askoren tšiotšo alaia, errekas-toen poll-polla, zugatz ostroen pir-pir biguna, eltšo gogaikarrien zumburruntšoa... itz gutšitan esateko, izakiak berez dituan ta mendi basoetan diran abere, pizti ta sortutako gauza guztien amaigabeko soñu tšiki ta andi, išill ta bizi, garratz ta gozo, miñgarri ta eztitu, pozkor ta ikaragarrizko danak. Beriataše antzematen zion Joanesek nondik zetorren soñua, ta baita ere esango zukean garbiro ta zuzen zer zan ta non zegoan soñu bakoitzaren jatorri ezkutua.

Etzan Joanes jakituri andikoa, baña bai asko ikusia, ta asko ikusi duan gizonak beti daki zerbait, eta sarri jakintsu usteko askok baño geiago.

Bazekian non ta noiz jaiotzen ziran gibelurdiñik gozoenak eta zeñ tokitan zeuden kamamilla, belatšeta, karraskilla ta beste orrelako belar mota gizonarentzat osasungarriak.

Bazekian non idoroko zituan artaldearentzat bear ziran janaririk on ta egokienak.

Bazekian nola sendatu bear ziran beor, bei ta ardieneen zauri ta gaišotasun ezagutuenak.

Bazekizkian baso guztietako laster bideak eta bost ordu bide inguruko arkaitz zulo ta aterpe denak.

Bazekizkian zer leku zeuzkaten goi urdiñean izarrik nagusienak eta artizarrak batez ere. Eguskian bertau ikusten zituan, geienbat, egunaren orduak; illargiaren jiran, aizeak zeraman bidean ta laño ta odeien egoetan irakurtzen zuan urrengo egunerako giro ona edo giro tšarra.

Bazekian, gañera, ta au zeukan gauzarik onentzat, guraso zarrak erakutsi zioten Eleizaren legea ta Jesu Kristok lurrean erabilli zuan bizitza samurra, ta lege ta bizitza oiezaz bakartadean gogoraturik, ikasi zuan, dana Jaungoikoari zor zion gizonak tšit apala bear zukeala izan, bere nekietan patšada andikoa ta lagun urkoaren naigabietan egiazko onginaiz betea.

Kristoreen legea zan Joanesen argia ta argi orretan ikusten zituan kupidaz, gizonen argaltasun ta ibilbide okerrak.

Oroitzen naiz nola ezagutu nuan nik Joanes artzaia ta nere jakinai bizian zenbat galdera egin nizkion.

Bagiñazen beiñ mendian gora lagun batzuek, oraiñ urte asko dala, udako bero galdatan, izerditsu, arnasestuka, oso nekaturik, Aitzgorriko goi gallurrera igotzeko asmoetan, ta Urbiako zelai ederra igarota laster,

aurrez aurre billatu genduan gure artzai zintzoa, kerizpean, zugatz andi baten sustraian jarrita, artillearekiñ kaltzerdia egiñaz ta an urrean zebiltzan ardiai begira.

Aldamenean zeukan zakurrak, somatu genduzanean, ongi-etorri gaiztoa emateko itšurak artu zituan.

— Ona, Tšuri, — deitu zion artzai zarrak — geldik emen ¡jum!

— Egun on — oles egiñ giñion Juanesi — egun on, adiskidea.

— Baita zueri ere, — erantzun zigun, irribarre gozoarekin.

— Jarleku ona billatu dezu.

— Beste asko dauzkat basoan, ta danak ezagutzen naute igaroko urtietan.

— ¿Urteak dira noski emen zabiltzala?

— Berrogetamarretik gora onezkero.

— ¿Ta beti mendian zaude, bakarrik?

— Bakarrik ez, nere Jaungoikoarekiñ. ¿Nun biziko naiz paketsuago ta obeto?

— ¿Añ ondo bizi alzera?

— Bai, ¿ta nola ez? Nai detan aña jaten det, nai detan añe edan, ta nai detana agindu. Nere ustea da — jarraitu zuan farre autzean — nere ustea da emengo legea, ta nere aginduaren aurrean ezta iñork ezetzik erantzuten Inguruetakoko jabe ta jaun bezela bizi naiz.

— Ezta gaizki, ez; baña esan zaiguzu, galdera okerra ezpada gurea. ¿Zer jaten dezu?

— Taloa ta gaztaia batzuetan, taloa ta esnea geienean ta ongarritšoren bat astia izan ezker, gaur bezela.

— ¿Zer ongarri?

— Baba beltz ederra, urdai apur batekiñ.

— ¿Ta edan?

— Arkaitz iturrika ur garbi garbia.

— ¿Baña eztezu emendik iñora ertetzen?

— Bai, bai; udea da emen igarotzen detana, nere baserrian lan andirik ezpadago, Epailletik asi ta Azaroraño. Ala ere, morroia badatorkit, larunbatetan jaizten naiz Zabaletara, nere emazte, seme, illoba ta bas-terrak ikusiaz, barruko jantzi garbiak ipiñi ta tabakorri piskabat artzera; ta igandetan igotzen naiz berriz, Aranzazuko eleizan meza entzun da gero. Morroia larunbatean ezpadator, jai egunean bertan joaten naiz Aranzazura, ta an izaten da ordurako etšekoren bat tabakorri ta jantzi garbiarekiñ.

— ¿Zortzian beiñ ikusten dituzu beraz etšekoak?

— Basetšean lan askorik ezpada bai; baña gure Zabaleta orretan eginbear estuak badaude, eguzki goiztarra baño goiztšoago jagi, beti bezela, ardi guztiak jetši ta zelaira eraman, esne ontziak lepoan artu

ta an izaten naiz laster, zazpiretako bai. Bertan dago Zabaleta, or Gogordo azpian: ordu biko bidea geienez emendik ara.

— ¿Ta lanera joaten altzera?

— ¿Zetara ba? Atsurrera edo laietara edo beardanera, eguzkia gorde artean beintzat. Eta illunabarrean, aldapari arpegia eman da, goruntz osterare, kankarroak lepoan ditutala.

— Eztezu lotarako gogoia makala ekarriko.

— Zerbait bai; baña eznaiz beti berealakoan lotara joaten. Ardiak batu bear izaten dira ellorraldera lenbizi, ta pozik bat edo beste galdu ezpazait. Orduan izaten dira *istilluak*, arren billa gaberdiraño edo bear dan artean....

— ¡Ori bizitza daramazu, gizona, dauzkatzun urteakiñ!

— Ona nik, Jaungoikoari eskerrak. Nere semeak esaten dirate, zarra naizalata, jetši nedilla Zabaletara betiko, berak edo morroiak egingo dituela emengo eginkisunak, baño eztet nai. Danak baño geiago naiz mendiko gauzetan, ta ezta arrotasuna egia baizik. Aiek eztaude ni añan oituak.

— ¿Eta ezaldezu ostaturik emen urrean?

— ¿Zetarako ostatua? Ara or non daukaten nere jauregia; atozte zeñ polita dan ikustera. Atozte, emango dizutet esne piška bat egarria kentzeko.

Joan giñan artzaiaren atzetik eta ikusi genduan Joanesen tšabola.

Jauregui ura jasotzeko, arri batzuek alkarren gañean tolestatu ta aien buruan aga bat, lau ostro ta lasta pilla batzuek tellatutzat jartzea baño beste lanik etzuten egiñ. Etzan tšabola zazpi oiñ zabal, amar ez luze, gorutz etzitan zortzi. ¡A! Baño bazuan ate zar bat eta gauza anditzat erakutsi zigun artzaiak.

Lurrean, alde batera, tšillarra ta garoa zeuden zapaldurik: ura zan Joanesen oia.

Beste aldean, egur batzuek sutan, ta egurren erdian baba-eltzetšoa gargar: ura zan Joanesen sukaldea ta aste egunetako janari ona.

Su ondoan, artiriñaren zorrotšoa, lurrezko katillu andia ta zurezko kollarea agiri ziran.

Etzegoan beste gauzarik: ez mairik, ez jarlekurik, ez beste osterantzeko etše-tresnarik.

— Eztezu gauza asko bear bizi izateko — esan giñion artzaiari.

— Beste edozeñek aña beardet, — erantzun zigun — baña gutšitan artzen det bear baño geiago.

— ¿Emen jaten dezu?

— Emen jatekoa egiñ; zelaian jan, girona bada.

— ¿Ta emen lo?

— Ederki.

- Sartuko zaitzu aizea galanki irriñarte oietatik.
- Aizea ona da, udaldean batez ere.
- ¿Ta etzera bildurtzen gabaz, bakarrik?
- ¿Zeren bildur izan bear det Jaungoikoarekiñ ondo banago?

Gañera, eztator ona iñor, zuek bezelakoren batzuek ezpadira, ta etzerate zuek artzaia mendian ikaratzeko gizonak. Gaiztoak or bealdean bizi dira, diotenez; zenbat eta berago, gaiztoagoak; zenbat eta erri andiago, okerragoak eta ugariagoak. Eztakit nik nola dan, baña gizon tšarrak gutšitan oidira mendizale.

Arren egin giñion Juanesi lagun zaigula Aitzgorri gañeraño astirik bazuan, ta lagundu zigun.

¡Ura gizona! esan bear det berriz ere. Beti aurretik zijoan, izerdi tantorik gabe, beti farre antzean, jolasean bezela, ta guk, ogei urteko mutillak, izerditan urtutzen ta biriak aotik boteaz, ezin giñon jarraitu.

Atzean ez gelditzeagatik egiñalak egin genduzan, baña alperrik. Azkenerako, Juanesek, gure neke ta larria ikusi zuanean, errukituta, kendu zizkigun berotasuna baizen besterik ematen etziguten geure jakak eta goian zerbait artzeko geramakigun janari-otarratšoa. Lotsatzekoa zau, baña ezkiñan lotsatu: arritu egiñ giñan.

Aitzgorriko bitzkarretik ikusten dana ezta beste iñondik gure Euskal-errian ikusten. Mendiak, mendi anaiak lenbizi: Ernio ta Izarraitz, Aralar ta Gorbea, Arno ta Atšu, Oiz ta Anboto, Mendoegi, Etšalar, Oiluz ta beste asko, egundaño ikusi eztiran gisan, lur, ta errien gañetik beren buruak jasoaz alkarri begira, uri andi bateko eleiz-torreak alkarri begiratzen dioten antzera; baso andi zugatzez beteak gero: Usturre, Otsabio, San Adrian, Elgea, Zاراia, Sollube, Bizkargi, Andia, Belate ta nik eztakit zenbat geiago, denak ostro berde berriak zeruruntz jasoaz, Jaungoikoari eskeintzen zitzaizkion lorontzi (1) eder batzuek ziruditela; belardiak eta soro landuak urrengo, zatika zatika, aldapa ta ibartšoetan zabalduarik zeuden zapi lodi mardul batzuen itšuran; euskal uri jakiñak oso beian, geure oñetan batzuek, Kantauri ertzean beste batzuek, lur-barruan askotšo, denak koškor ta kaskar, andienak ere urri ta tšiki, gizonen kabiak alkarri erantzita zeukazkitela eta kabi oien burualdeak gorri gorri, zeru goi urdiñaren anditasun ta apaindu-riak ikustean tšit lotsaturik baleude bezela; ibai ta erreka garbiak nonai, mendi naroak urietara biraltzen dituen opari onak, baso tartean bera murmurerean ta ibarretan zear dizdikza, ispillu bizi ibillkorren irudira; bideak, alde askotan, indarraren indarrez gizonak uri batetik bestera egin dituan bideak, or gorde ta emen agertu, an oker ta arut-

---

(1) Lorontzi. — Florero.

zago zuzen, beti estu estu, danean zuri zuri, norbaiti arilletik erori zaion ari albañu luze baten taiuan; ta azkenez, gizonaren jakituri ta alizatearen erakutsirik andienetakoa, suburdi beltza bere burni lerrotik barruna laisterka, tšistuka ta zarraparrean, arrotasunaren agerpena bezela ke matasa lodi zikiñ bat kopeta gañean arro arro daramala.

Guk ikusi genduan suburdiak bere atzetik utzi zuan keia, apurtšo batean goietan egonda bereala, zabaldu zan, makaldu zan, urratu zan, gutšitu zan, utseratu zan, gizonik andienen izen ta entzutea laster asko utsera etortzen dan era berean.

¡Benetan! Aitzgorri gañetik begiratu ezkeru, be aldeko gauza guztiak ume jolasak dirudite.

Mendiak bakarrik dirade andi, mendiak eta beren Egille Jaungoiko altsua.

Ta ala ere an zegoan, Aitzgorri gañeko elizatšoan, Jesus Jaungoikoa-ren irudi maitagarria, kurutzean josirik eta apal, oso apal, gizon arroi apaltasuna erakutsi naian.

Baseliz artara eraman genduzan Joanesek, antšen erakutsi zigun bere anima ederreko siñismen bero ta itšaropen ezti, antšen irabazi zidan osoro nere biotza.

Etzait geiago astu, nere bizitza guztian, Joanes artzaia.

DOMINGO DE AGUIRRE.

(Iarraituko da).

G A R O A

(JARRAIPENA)

II

BASERRIA (1)

Geroago esagutu nituan, Joanesen oroimen gozoak artara eramanda, gizon bikaiñ orren etse ta ondorengoak.

Gogordopeko zelaitso baten, garometa andi batzuen urrean, soro eder narotuz inguraturik, bene benetako patšadan zegoan Zabaleta baserria. Bere alboetan, amari gonetatik eutsika dauden aurtsoak bezela, etse nagusiarri lotuta, bestetso bi agiri ziran: bata ogi edo artoa erretzeko labea, bestea abere janariak gordetzeko lekua; ta auekandik ez urruti, zerbait mendi aldera ta beregaiñ, neguan ardiak idukitzeko ellorra. Etse nagusiarren arpegi aldetik, sarrerako ate gañean, lore ta usai gosodun belarrez egindako bi sorta legor ikusi nituan, oitura zarrari jarraituaz Done Joane goizean ipiñiak, esan ziratenez; atearen erdi erdian erantzita, argizarizko gurutze tšiki zapal bat, etsekoen kristautasuna erakutzi naian.

¿Toki aien barruan zer zegoan jakiñ bearrik bai alda? Basetsetakoak badakite, baño ez itsastarrak: ezta, bada, aiñ gaizki etorriko auentzat emen zerbait jartzea.

Labaldean etzan gauza andirik: abar batzuk, ia erdi erretako *pala* zatar bi, ta labeoia garbitzeko ipizkia (2). Janari etsean, lastoa ta belarondoa ugari, sapaian (3); atšur, eskobare, sarda, tšardango, golde, periki, besabe, gurdi, gurtezi, orrazi, kabilla ta ustariak lur-gañean. Etse nagusian, sartuta bereala, sukaldea, lasai samarra, euskal baserri gutzikoen irudira, etsebizarako ta lur-langintzarako bear ziran tresnaz betea. Bertan zeuden, su-aurrean, zumitzezko jarleku apalak eta

---

(1) *Basetsea* legoke obeto, bada *erririk* ezta izaten basoan, auzotegiren bat geienez ere; baña *etse* bategatik *bas-erri* esaten oitu gera ta ala esango det nik ere, noizean beñ *basetse* ipiñtzeari utzi gabe, itz egoki ori belarrietatik sartu daikigun.

(2) Ysatsa edo moltsoa.

(3) Zurrunean.

keak eta urteak leundu zuten t̄sisillo galanta, ta zapaldetan, sulla, morko ta beste urontzi batzuek, lurrezko t̄sali zabalak, erretillu andi sakonak, zurezko kollara belztuak, eta ogi, tremes edo artoa idukitzeko otarrat̄soa; ant̄sen arkitzen ziran, ormetatik bera esekita, eltze, tupiñ, padel, talo-burni, burrunntzi, burrunntzali, tanboliñ ta kresalluak; ant̄sen, baster baten, beste at̄sur, lai, ortzbiko, sega ta itariak su egur, azpantar, abarka ta soka zarren laguntasunean; ta ant̄sen egon oiziran askotan, ke zubo azpian, lurruntsu, labatzetik (1) bera zinzilika, zeziñaren it̄suran, bazerri artakoan azkiniko (2) busti ta basaz loituak.

¿Ta zer geiago? Onezkero dena ipiñi bearko degula uste det, guret-zat eman diguen et̄seko basterrak ikusten gabiltzala esan badeiteke ere. Sukalde ondoko gelat̄so batean zeuzkaten, oremai, legami (3), artiriñ, galbai ta arraskoa, ta gela ortatik atea bitarte, ukulluan, esne-bei, biant̄s ta t̄sekor gorri lodiak, belar gozoa mauska mauska jaten, t̄serit̄so bi beren ezi barruan etzanda ta ollo batzuek zitzetan asterka,

Auek danak bealdean zeuden. Goian berriz, gizategia, bost edo sei lo-gela, estut̄soak, argi gut̄sikoak, baña garbiak oso, ur bedeinkatu ontziz ta Ama Maria ta beste done batzuen irudiz naikoa poliki apainduak; eta gorago, et̄searen gallur ondoan, ganbara andi bat, mandio bezela, gari, arto, baburrin ta sagar umautak gordetzeko.

Et̄se orretan jaio zan gure artzaia, et̄se orretan sortu ziran bere gurasoak eta gurasoen gurasoak, et̄se orretara ekarri zuan, bear izan zan egunean, Garibaiko Ana Josepa, emakume marats, pīskor ta begiratu, besterik iñor Garibain bazan.

Sei seme alaba eman zizkon Joanesi Ana Josepak, baña et̄sadi au guk esagutu genduanean, iru bakarrik zeuden bizirik, semeak irurak. Lenbizikoa, José Ramón, nekazaritzari jarraitzeko et̄sara eskondua, Manuel̄soren aita, Araozko neskat̄sa on batekiñ senartua zegoan. Bigarrena, Iñasio Mari, Saizkolaria trebea, eskongaia oraindik, ikaskintzan ibilli oi zan luzaro Aralargo mendietan. Gastienak, Juan Andrés arri zulatzaile ospetsuak, Oñati ondoko arrobi baten zeukan irabazbidea, et̄sean lan andirik etzegoan eretietan.

Irurak ziran morrosko eder sendoak. Oñati aldeko baserrietan etzegoan Zabaletako semeak bezelako mutillik. Zazpi artoa bazan bakoitza; andi, lodikote, bulartsoak zeuden; ingurokoen artean ta batez ere be-urikoen ondoan, Erkules batzuk ziruditen; baña etzan iñor beren aita izan zan beste.

---

(1) Labatz, loatz, gelatsua.

(2) Azkiñikoak esaten diote Oñatin azpantarrak.

(3) Askarri.

— Bigunegi asi zaituztet-jardun oi zien arrek-edo etzerate aitaren semeak. Nik egun berean egin izan det beti emendik Bitorirako joan-etorria, oñez, ta zuek berriz zalpurdia bear dezute Bergara edo Zumaragaraño joatego. Zuen *sasoian* aterako nuan nik ipurditik Anbotoko arkaitza bera ere, ta zuek, indartsuak zeratelata, laguna bear dezute zugatz zirzill bat gurdira jasotzeko.

Badakigu esate oiek geiegizkoak zirala, baña, egiaz, bazetorkion nun-baitetik bene-benetako galera Joanesen jatorri sendoari, bada berdiñeztasun andi ta agiria zegoan artzai orren ta bere semien bitartean. Zabaleta baserria Gogordopean bezela, Joanesen azpian egon bear izan zuten semeak, indar-ausietan, arrek irurogetamar urte zituan arte. Ta gero ere, oraindik ere... jum! Naiago zukean Iñazio Marik bere indarrak aitarekiñ baño beste edozeñekiñ neurtu. Ta ez aitari itzal andia ziolako bakarrik: itzala zion ta azpiratuko otezuan hildurra zeukan.

Iru anaiak ziran Kristau onak eta... bai, eleizkoiak; baño ez gurasoak añan. Beraldera zijoaren, mallaka, mallaka, Jaunaren maitetasunean ta animako gauzai zor zaien, arretan. José Ramón zan kristaurik bero ta zintzoena, gurasoen urrengo. Au bai, au jaiero izaten zan meza nagusia ikusten, askotan *bezperak* entzuten, naikoa sarri bere utsegi-teak autortzen. Azoketara geiegi joatea kendu ezkeru, etzeukan akatsik José Ramonek. Iñazio Mari, noizean beiñ animako beroaldi on batzuek izanda ere, askozaz epelagoa zebillen geienetan. Apostu zalea zan mutilla, ta jai egunean iñon dema edo aposturik bazan, toki artara joatea gatik, erraz utziko zituan meza nagusi, *bezpera* ta beste eleiz-jai guztiak. Meza labur bat goizean entzun ta kito. Gañera, bere buruari geiegi zeritzon, arro samarra zan, ta jakiña, arrokeriak biotza betetzen duanean, toki gufñi izan oi da biotzean gure Jaungoikoarentzat. Juan Andres... etzan mutill okerra, ori ez, etzuan ezergatik bere jaiko Seleizkizuna utziko; baña ala ere beste anai biak baño otzagotzat zeukaten etñeko guztiak. Diru amesetan zebillen beti, dirua nola irabaziko, urrea nondik lortuko. Diru apur bat egiteagatik gau ta egun jardungo zukean lanean edo buruausten. Juan Andresek asmatutako dema, ziur ziur zan etñera dirua ekartzekoa.

Esagutzen zituan aitak, bazekizkian beren animetako argaltasun guztiak, eta etzuan usten beta on bat bakarra bear zana semeai esan ta erakutzi gabe. Batez ere jai andien aurrean, menditik etorrita laister abarkak aldatzen zegoala, edo apal ostean, edo ondoen zeritzonean, asten zan galdezka:

- ¿Azpiak atera aldituzue?
- Bai, jauna.
- ¿Abera jana ekarri?

— Baita ere.

— Ia ba, *konpesatzera* joan bearco diagu biar goizean. José Ramón, eramazak eurekiñ Manueltsō, bide ona ikasi dezan gizagaiñorrek. Ire, Iñazio, ezingo aiz egon arbi loreak jaio arte. Joari or Aranzazuko Mendibe A. Prailleagana: arekiñ *konponduko* aiz i... Ta utzizak beiñ jokorako griña gaistoa. Jokoa ezta *errenta*, motell. Juan Andresek eta nik Oñatiko eleiz nagusian daukagu gure Aita. Biok joango gera, seme, alkarrekiñ anima aberastzera, bada animako aberastasuna ohea dek lurrekoa baño, ta iraunkorra, garde nai badegu. Pedro Antonek igo dezala mendira, ta emakumeak urrengo baten egingo dute beren eginkizuna.

Iru anaiak ziran izugarri langilleak, eta bear ere bazuten. Gauzak nondik eta nolatan begiratzen zaieten iruditzen zaizkigu andi edo tsiki, ta Zabaletako lurrak Arteagatik edo Aloñatik begiratu ezkeroko uts irudikoak izanarren, tsit astunak ziran bear bezela maneatzeko. Tsara, gastañadi ta belardiak neurtu gabe, Samar golde lur bazeuzkaten lantzeko; ta karobia zala, laia zala, atsurketea zala, zimaurrak eramatea zala, arto ipintze edo kentzea, gari ebakitze edo jotzea, menditik orbel, garo edo gastañak ekartzea, zeregin andia sortzen zitzaien era batzuetan. Ta berak, etsekoak, egiten zuten dana, batere auzolanik gabe.

Karobia izan ezik. Orduan bai, premiazkoa zan orduan norbaiten laguntasuna. Edonork daki: lurzulo biribill, arriz jantzia izaten da karobia, arri labea. Burua estali gabe idukitzen du, ta aurretik, be aldean, otea ta egurra sartzeko zuloño bat, ate bezela. Orretarako egun argi aukeratuetan, zamutzen dute barra guztia kare arriz, ekartzen dute otea ta egurra gurdika ta gurdika, sartzen diote ate zulotik, su ematen diote, ta an egoten dira baserritarrak gau ta egun karobi aurrean, su-garretan, ke miñetan, gorri gorri, izerditsu, lukainkari bezela koipea dariotela, beti ere otea sartu ta sartu, sua makaldu eztediñ ta beren lan guztia galdu eztakioten. Arretaz egiñ bear dana da kare erretzea, Ian gogorra da, baño baserritar geienak billatzen dute bigungarri on bat, an nonbaiten gordeta idukitzen duten ardao zatoan. Zatoa eskuetan duela ikusiko dituzue, aoa zabalik, zerura begira sarritsō, euririk egingo ote duan edo ez nonbait, bada euria kaltegarri andia da karobirako. Askotan iruditu zait neri nekeak eta suak baño zatokoak bero geiago ematen ez ote dioten. Karea ondo erretzen bada ezta andiak egiten dituzte, ta eztaietan jan galanki, edan galankiango, ta gero mosk... Orra, orraba esan isillik euki bear nuana.

Zabaletakoak etziran ainbeste ardotara emanak, eta berentzat baño geiago izan oizuen ardoa auzoetako laguntzallientzat.

Karobikoa baiizen lan gaistoa da gari ebakitzekoa, baño orduan ere etzuten ardo edate andirik egiten Zabaletan. Lana bai zintzo. Jaikitzen ziran goizean goiz, iruterdiatarako bai, lo aspertu bat egiñ gabe; joaten

ziran, gozari t̄siki bat eginda, soroetara, intza zegoan bitartean, eguskiak erten baño lenago, belar gaistoak kentze (1), azkenengo artajorratze edo beste orrelako lanen batzuk aurreratzeko asmoan; zazpiterdietatik zortziretara jaten zuten gozari obea-baratzuri zukua (2) ta pertzakada bat arto-esne; — ta ordurartekoa ezer ezpazuten it̄suretan, guztiak errenkadan jarri, zumea bezela oker oker egiñ, beren buruak ia anketan ipiñi, ta asten ziran biziro ta jarraitzen zuten gogotsu, *rist* eta *rast*, bata bestearen leian, alkarri destañaka, jeupadaka, irrintzika, zeñek geiago irauñ, zeñek zail geiago ebaki, nor gariko geiago lotu, nor nekezago aspertu, burugañetik eskukada garia azkar jiratuaz, eguskitan itaiari argi eragiñaz, kopetako izerdi galanta besoarekiñ kenduaz, eten gabeko arlo luze neketsuan eguardiko amabi orduak Oñatiko eleizan jo arteraño. Ta bitartean, gosetzen zanari etzitzaion debeketzen ogi-amesa, ta egarritzen zanak an izaten zuan ur-t̄sangilla arekaren baten, belarrez estalduta, bertako ur epelari maitero maitero zangada on bat eman nai bazion.

Eguardiko amabi amabietan gelditzen ziran lenbiziko atsedena egiten. Jartzen ziran lurrean zabal zabal, aurretiaz begiz jotako kerizpe batean, ipintzen zioten zamau zuri garbiaren gañean janaria, ta iru edo lau *Aita gure* esan ondorean; ia mutillak! ura izaten zan jan-ontzitik aora ta aotik jan-ontzirako joan-etorri gogotsua, ura iruntzi bearra, ura besoak luzatzea, ura ostera bakoitzean altzuen aña ateratzea! Etzan bidean ezer asko galduko, ez: oso ederki ikasia zeukaten kut̄sara zabalaren azpiko aldetik arto zati andia jartzea. ¿Zer jaten zuten? Ori ere bada ba jakinaia. Ogi zukua lenbizi, baburrun gorria edo baba beltza urrengo, urdai azpikoa gero, ta sagar erreak edo gaztai zati bat azkenean, sagardoaren laguntasunarekiñ. Etziran oraindik Zabaletara eldu gaurko baserrietan izaten diran arrautzopill, aragizerra, tripaki gozo ta beste orrelako, Ana Joseparen iritziz, geiegizkeriak. Gauza oiek eta geiago auzoko edo erbestekoak ziranean; et̄sekoentzat naikoa zan artoa ta babea, ugari eman ezkeru.

Ta egiaz Zabaletako mutillak etzuten geiagoren bearrik, betetze on bat eginda bereala, bata or ta emen bestea, lo kuliska bat egiteko asmoetan, zugatz azpian etzaten ziranean. Laster asko entzuten zuan aitak, pipa erretzen zegoala, elt̄soen zunburrunarekiñ batean semien lo-zurrunga lodia, ta baita laster deitu ere lengo lanbideari jarraitzera. Lasterregi, semien ustez.

Kentzen zuten orduan aiek, astiro astiro, buruko estalkia, nagiak

---

(1) Aien, saiñgorri, belaunbelar, barrabasbelar ta orlakoak.

(2) *Sopa*.

botatzen zituzten, zorrozten zituzten *dranga*, aingura gañean, itaien aoak, jaikitzen ziran noizbait gizonok, eta berriren berriz asten *dranga* ziran beran lanean; ez asi bakarrik, asi ta ekiñ, ekin ta jarraitu, aurrera ta aurrera beti, ez goizean baizen alai ta adoretzu; bana bai ederki oraindik, iñoren aurrean ez lotsatzeko era onean ta beste edozeiñ basetseko mutillek bano geiagoan. Iñork etzukean, ezergatik, nekatu zala esango; baña arratsalde erdirako bat edo bati, izerdia kentzen zebilela, ertetzen zion onelako esakera batek: *bero zeok gaur, arraietan!* edo: *zail luzea dek au, egun batean dana egiteko.*

— ¿Aspertu altzerate? — esaten zien aitak, farre antzean. — Zaudete piska bat, nai badezute, nik jarraituko det.

Danak jarraitzen zuten ¿Nola ez?

¿Ta siñistu aldeakegu? Orrelako lan gogorrean egun guztia igarota gero, apal ostean, illunabarrean, Joanes zarrak, pipea piztuaz, esneontziak lepoan zituala, artzen zuan mendirako aldapa latza, bere seme gasteak, oso auldurik, abereai jana emanda laster, lotarako prestatzen ziran bitartean.

Ezta ainbesterekin amaitzen gariak ematen duan eginkizuna. Metatu behar dira garikoak; eguskitan legortu bear dira oraindik; arrian jo bear da gogotik galburua, zudur, belarri, ao ta kolkoa arotzez (1) beteaz; mallatu bear dira iregurrarekiñ (2) gal-ondarrak, alea galbai edo arrasakoan garbitu bear da, ta nik eztakit beste zenbat lan ematan dituan gariak mandiora sartu orduko.

Berebizikoa ibiltzen zan zeregin andiko egun oietan Zabaletako Ana Josepa. Ta barkatu, irakurlea, beragatik lenago ezer esan eztizutalako. Ez beragatik, ez etše artako beste emparauakgatik. Zabalatakoak ziran, aitatu ditugun gizon oiezaz gañera, Katalin, José Ramonen emastea, etšeokoandre on gaste beiala, ta bere semetšo Manuel, bederatzi urteko mutill soster polita. Orren urrango izan zituen aurtšoak tšarranpinak eraman zizkaten zerura.

Ta guazen oraiñ Ana Josepagana. Berebizikoa, nion, ibiltzen zala lan andi egunetan. Goizeko irurak baño len asten zan deadarka, otoizka ta aginduka, gauza bata bestearen gañean esaten ta egiten zuala, aora edo burura zetorkion bezela. Jakiña zan asierea:

— *Gurutze santuaren señaileagatik, gure etzaietatik...* — Inšio, jaiki ari, eguna dek eta — *libra gaitzatzu gure Jauna ta Jaungoikoa.* — Kataliñ, piztu zan sua, tšerrienzat zerbait gerta dezagun. Ta ez astu ukulluko tšarkarta ekartzea. — *Aita gurea, zeruetan zaudena, santifikatua izan bedi*

(1) Aukaz.

(2) Tralluarekiñ.

zure izena... — José Ramon, abereai botaiek zerbait, gero eztek astirik izango ta... *betor gugana zure erreinoa...* ¿Auspoan billa alabill? Ara non daukan, emakumea... — Ta orrela beti, itz, arren ta zeregiñetan beñere aspertu gabe. Irurogetasei urte bazeuzkan ta etzuten soroetara eramaten, baña bazuan zeri ekiñ etše barruan. Berak egiten zituan oiak, berak tšukundu etšea, berak beiak, jetši, berak gosaria gertatu. Ana Joseparen ustez, arrek bezelako baratzuri-zuku gozorik egiteko emakumerik etzan oraindik sortu. Ezta sortuko-ere. Ta oreka berak bezela ¿nork egiñ? ¿Taloak zeñek erre? ¿Esnetarako artoa, me me, zeñek ebaki? Eziñ zuan arrek, zion, onelako edo alakoren etšean ezertšore jan: *estopaua* tipulaz betea, urdai azpikoa erreigia, arrautzopilla koipe geiegirekiñ, naskatzeko bezela, billatu oizuan. Etzekiten da. Jaio egiñ bear orretarako ere.

Baña biotz ederraren jabea zan gure etšekoandre zarra, garbia, beartsuentzat oso emankorra, etšekoentzat eutsia, batzuetan eutsiegia. Ala zioten beintzat Zabaletako aita semeak, eta aiek bazekiten.

— Jolas andiak izaten dira gurean-esan oizuan José Ramonek-zerbait erosi bear degunean. Amak gordetzen du katu-larrua, ta ezin izaten zaio askatu erazi.

Beti aigera:

— Ama, dirua bear degu ba oraiñ ere.

— ¿Dirua? ¿Beti dirua? ¿Zertako?

— Manueltsori praka batzuk eta abarketak erosteko.

— Ama Kataliñek egingo dizka prakak eure batzuekiñ.

— ¿Jai egunetarako ere bai?

— Baita. Ondo ederrak dauzkak jantzi naiazta ganbarako aga zarrean.

— ¿Ederrak, ama, atze ta aurre arabakiz beteak daudeta?

— Ezta ajola.

— ¿Ta abarketak?

— Eztauzka oraindik aiñ zarrak.

— Zarrak eztauzkala? Ator Manuel, Begiratu beio, ama, ara nola biatzak agiri dituan.

— Josiko dizkat biarko.

— ¿Biatzak?

— Ara beste... argi-iturri.

— Tšapelare beardu.

— ¿Zer? ¿Tšapela? Aita ta semea... ¿Noiz erosi nion nik azkenengoa?

— Oraiñ bi urte.

— Orain bi urte ¿ta ostera tšapel berria? Ondatuko zenduteke zuek

Drotsillen aberastasunare.

— Ez berorren eskuetan balego.

Azkenetako, Manueltsok berak esatenzion, negar mušinga:

— Erosi beit, amona. Zazpikineko mutillak berri berria dauka, ta nik zar zarra. ¿Erosiko aldit?

— Ez, ez, eztiat erosiko: alperrik abill.

Baña erosten zion bai. ¡Ez erosi bear, alajaña, bere illoba bakarrari!

Ta ¿nork esango zukean, etsekoentzat onelakoa izanda, agertzen ziran beartsu guztiai ematen ziena baño geiago eman naian zebillela beti? Bazekiten ondo inguruetakoa eskaleak. ¡Amaika eskalari eskupekoa emanda gaiñera bete zien urdalla Ana Josepak Zabaletako sukaldean, ta baita lo ederra eragiñ ere aldemeneko guk esagutzen degun sapaian artan!

Bazezakean. Etsejauntzako semea zan Joanes. Berea zuan baserria, bereak lurrak, berea basoa. Lan gogorrean bizi izanagatik, artara oitua ta berez gogotsua zalako, etzeukan ogi gabe gelditzeko bildurrik. Pedro Antonek esaten zuenez, Andre Ana Josepak bazeukan urre mordoskaren bat norbaiti emanda ere, edo non edo non ondo gordeta.

Pedro Anton etseko morroi zar maitea zuten, etseko seme bezela. Etzan esagun Zabaletan zein zan seme ta zein morroi. Mai baten jaten zuten guztiak, guztiak berdin lo egiñ, danak egun osoan lanean jardun, danak berdin samarrean jantzi ta bear zan orduan alkarri lagundu. Etse artan zarrenak ziran nagusi, ta beste danak anai-arreba kristau, paketsu ta zorionekoak.

Gurutzearen itzalpean zegoan Zabaleta baserria. An zeukaten gurutzea, sarrerako ate gañean, egiazko anaitasuna erakusten. Eztegu nai ukatu an ere bazirala argaltasun ta griña batzuek. ¿Non ez? Baña Jaunaren legea zan Zabaletako argaltasunen sendatzalle ta griña gaistoen lokarri, euskal basetse geienetan bezela.

¡A! ¿Zer izango litzateke gure baserrietan Jaunaren legeko ezi biguna urratuko balitz?

DOMINGO DE AGUIRRE.

(Iarraituko da).

G A R O A

(JARRAIPENA)

III

BAKOITZA BERE ALDETIK

Iritzi bat gure buruan ernetzen bada, berealaŕe biraltzen ditu sus-traiak biotzeraño, lurrean landareak baño askozaz errezago ta sakonago, ta eziñ izaten da, gero, dagoan tokitik atera. Lur ona billatzen du gure animan norbere iritziak.

Zabaletako gure mutill sendoai uste bat sortu ta erne zitzaien: bakoitza beregain jartzea, ta uste ori ernetzen asi zan ezkeru etzeuden ondo beren jaiotetŕean.

Bazekiten: andiak ziran baserri artan utzi bear zituzten lanak, baño billatuko zuten gurasoak nork lan egiña; eltze betea zeukaten bertako sukaldean, baño beste baserrietan ere zerbait jango zan, eta, bear bada, eltze gozoagoa, Ana Josepak uste izan ezarren. Beti izan oida gozoagoa auzoko janaria.

Gañera berriz eztu janak bakarrik asetzen gizona. Bakoitzak bere gose ta egarriak ditu biotzean: ongi baizen obeto izateko asmoa, lokarri gabe bizitzeko gogoia, maitetasun berriak billatu naia ta beste ainbat.

«Andia da lurbira-gogoratzen zitzaion Juan Andresi —: Euskalerritik ostean zer ikusi asko dira ta irabazbide onak ere bai naikoa, norbera zerbait azkarra ta langillea izan ezkeru. ¿Zergatik, bada, nik irabazi bear eztet, al badet? ¿Dirua irabaztea ta gordetzea baño gauza oberik bai aldago?»

Iñazio Marik berriz, berekiko: «Ezingo naiz mutill zar gelditu — esan oizuan. — Nere eltzeari bakarrik su eman bear diot, nere lapikoan sartu bear det neuk irabazitako urdai zatia, ta lukainka muturra ere bai, nai detanean. Ni mutill zar gelditzea, janariz betetako mai baten

aurrean etsekojauna goseak egotea litzake, edo erriko agintaria jarleku gabe gelditzea, udaletsean. Eztago iñor, erri onetan, ezkontzeko nik aña aukera daukan gizasemerik.

Ta egia zion arroso arrek. Soraluzeko neskatšak, Askontegi, Arzubi, Guienetse, Balzategui, Eroztégi, Tsope, Urtiaga, Aingeru ta Azkarraga-koak, danak nai zuten bereuztat gure mutill au. Ta ez gertukoak bakarrik, baita ere Araoz, Olabarrieta, Urrejola, Zubillaga, Garibai, Zañartu ta beste auzotegietakoak, bada alderdi guztietan zekiten Zabaletako Iñazio Mari mutill eder, ospetsu ta etse onekoa zana. ¡Amaika neska gastek begiratu zion samurkiro, iñoizko aizkora jokoan, enparantzako buru ta agintari tseratua bezela ikusi zutenean!

Baño etzekian mutill orrek ainbesteren artean beretzat nor aukeratu. Zalla da aukera dagoanean aukeratzea. ¿Zeiñ izango zan neskatšarik onena? Onena, onena... Ezta erraz jakiten. Ezkongei daudenean, emakume guztiak onak; ezkontuta gero jerdia balira! Ezkondu artean, neskatša danak gordeta idukitzeu ornen dituzte beren gogo, griña, utsune ta orañak; bear eztan orduetan agertzeko. Ta orduan ordukoak. Baña estali gabe idukita ere, gizaseme gasteak ezta kite neska ezkongeiaren tšaldankeri, zeta gaisto ta alderdi tšarrik esagutzen ta, begiak zabalik erabilliarren, itšu itšuan ezkontzen dira geientsuak. ¿Nola ez? Batzut emakumien edertasunari begira itšutzen dira, beste batzuk, esan dezagun obeto, beste askok, neskatšen diru zorroari begiratzen diote; gutšik buru ta biotzari. Ta ille arroen azpian zentzun gabeko tšepetsburu asko izan oida, ta jantzi apañaren barruan bada-ezpadako biotz aldakor tšakillak ugari.

«¡Ba, ba! — esaten zuan Iñazio Marik orrelako gauzak gogoratzean — Neuk iñorekiñ adiskidetasun berorik eztaukatau ezkeru, amak neur-tuko ditu neskatša esagunen menduak (1), amaren begi biziak ikusiko dute garbiro zeñ dan bere semearentzat emastegairik egokiena».

Orretan zebillen Ana Josepa semeak uste zuan baño lenagotik eta berak aukeratu zuan azkenean ere onek bear zuan emakumea.

Jai egun baten Zabaletako etsekoandrea ta Azkarragako Mari Batista jastetsean bat eginda, onela izketalu ziran andre biak:

— Zure alabarekiñ etorri naiz bidean... Ondo neska ederra dago bera.

— ¿Gure Mikalla? Bai oriše. Aren garaian gu ere bagiñan zerbait baña...

— ¿Zenbat urte dauzka?

— Datorren illbeltzean ogeta iru.

---

(1) Mendu *character*, *prenda*, *gastelarrez*.

— Ona dirudi.

— Oso da ona, etsekoa ta maratza. Ez neurea dalako, baña eztago bera bezelako beste bat Uribarrin.

— ¿Zer ezkontsari emango ziñoke?

— ¡Ja jai! Oriše da galdera polita, Ana Josepa.

— Ia ba, nik ere ezkongaiak dauzkat eta...

— Bai, bai, guraso geran aldetik gure umien onari begiratu bear diogu, ta... Baña gurean eztago zuenean beste diru. Mutill on baten bearra bai: aurtan ere ler egin degu garia jotzen ta iñaurkiñak ekartzen. Bai ba, zartu egin gera ta. Gure Antonek ere, onezkero, irurogeta bostenbat urte izango ditu, senar emasteak eta alabatso bi bakarrik gaude, ta lanak dira emen.

— Orduan elitzake gaizki etorriko zuentzat gure Iñazio Mari.

— Ez oriše, ez Ana Josepa; ta biok ulertuko (1) bagiña...

— Uler gaitezten. *Tira*, ¿zenbat emango diozute zuen alabari?

— Baña gure etserako.

— Bai ba, zuenerako. ¿Zenbat?

— Eztakit ba nik ba. Bosteun dukat edo.

— ¿Zer diozu, emakumea? ¿Bosteun dukat Azkarragako alaba zarrenari? Ikatzagakoak ere badu orrenbeste, maizterrak dirala gero.

— Ia ba, besteak ere, ezkontzen dauean, zerbait izan bearco du ta. ¿Zeuek zenbat emango diozute mutillari?

— Guk zortzireun dukat eta bi etse-bizitza (2).

— Ezkabiltz ondo, Ana Josepa. Zabaletako mutillak *nai lituke*, gutšienaz, milla dukat eta berak ikazkintzan irabazitakoak, bi etse *bizitza*, bi bei, ogei bat ardi, gurdi bat...

— Ezin ulertu geinkez, Mari Batista.

— ¿Ezaldezu nai?

— Nai izatearekiñ ¿zer daukagu? Milla dukat eta eztakit zenbat ondasun gañera eman bear guk ¿eta zuek bosteuntso? Izango du Iñazio Marik milla dukatekoa, berak zortzireun eramanda ere.

— Eztaba zuentzat gauza andia milla dukat... Ara, zuek milla ta guk zazpireun. Gero ere, zuen mutill ori Azkarragara badator, etsean geldituko dira gure *puskak*. Eztago geiago zer esanik.

— ¿Zer esanik ez, ostera? Bai, Mari Batista, bai. Au ezta asiera baño besterik. *Eskibrauak* gure paperak egin orduko zer esan andiak emango dizkigu gaur asi degun antuak. Gañera gure Joanesek ondo jakiñ, ondo ikusi ta ondo neurtu nai izaten ditu seme-alaben gora-berako gauzak.

(1) *Konponduko* esan zuala uste det.

(2) Bi *arrio*.

Ni naiz Zabaletako etsekoandre, baña nere senarra beti etseko jaun, ta berari dagokio Zabaletako gauza guztiak erabakitzea.

Ba, Joanesek, zenzunezko gizona da ta, milla dukat emango dizka semeari.

— ¿Berriz ere? Gogoan artu dezu zeure eskabidea; baña alperrik zabiltz nerea astutzen bazaitzu.

— Guk aldegun aña, aldegun guzia emango diogu, orra.

— Eztago gaizki esana. ¿Zer meza eutzungo dezu datorren igandean?

— Zortziretakoa nik.

— Emen izango naiz ba, ni ere, Jaungoikoak nai badu, ta agur iganderarte.

— Agur.

Andretso biak gogamen batekiñ aldendu ziran: egun artan asi zuten leloari nola bukaera on bat emango zioten.

«Ezta gaitz izango-esaten zuan beretzat Mari Batistak. — Ana Josepak nai du, igarri diot, eta orrek nai duana egingo da Zabaletan. Baño askatu bearko du ziskua, bai, Jaungoikoak laguntzen badit. Urre gorritan ekarri bearko ditu mutillak ezkontza diruak, oiek urre borobill asko ornen dauzketa. ¿Noizko dituzte ontzako zarrak? Esandako gauzen gañera, nai litzake beste zertso bait.

Atsur batzuen bearrean gaude, ondo etorriko litzaizkigu lai berriak... Ikusiko det etsean zeren premia daukagun... Urbiako zelai zatitso bat emango baliguteke... Eskatu beintzat lenbizi, ta gero, ezin bada, gogorrean badaude, utziko zaio. ¡Jaungoiko maitea! Sitsak jandako abe ustelak geunden Azkarraga jaso eziñik, baña abe zindo berria datorkigu etsea erori etzediñ. Inazio Mari, zeruak zakar, geurea zera, ez tirazu igesik egingo.»

«Urteak ere aurrera dijoazkio ta-zion bere artean Ana Josepak, Zabaletarontz zijoala — non baiten sartu bear nuan nere semea. Etse ona ta andre ohea izango dituala deritzot. Azoaldietan neukan nik begiz jota Azkarragako neskaña zarrena; ez tet beraganakoa gaur goizeko amesa. Ta ¡nola erantzun dit Mari Batistak! Bigunago zegoan sasiko masustarik elduena baño. ¡Ba! Inazio Mari bezelako mutillik ezta soro bassterrean billatzen. Joko zalea ezpalitz... Arantzazuko Amari *Salbe* bat, jokorako griña kendu daion: *Jaungoikoak salba zaitzala Erregiña, erruki biziaren Ama, gure bizitza, gozotasun ta itzaropena...* Damu det zerbait geiago eskatu eza, baño ezta oraindik berandu... *Zuri diez gaude Ebaren ume erbestetuok...* Eta ondo garbi ipiñi bearko da paperean beste alabari zer agintzen dion, biar edo etzi nasterik izan eztaigun... *Zuganako kupidarekiñ zuzpirioz ta negarrez gaude...*

Bi ama oiek buruauste gogorrean jardun zuten egun aietan. Batak eta besteak, alderdi guztietako aztarnak ondo artuta, jakiñ zuten nora-

ñokoa zan auzokoen ondasuna ta estaldu zuten norberea oso amarruki; biak, gonadun Meternik batzuek bezela, egiñ zituzten egiñalak gaitasunik andienarekiñ, alkar zuritzen ta zilibokatzen; biak galanki eskatu ta labur eskeñi zuten, bakoitzak bereari gogor eutsiaz; biak ibilli ziran jatorduan ta lotorduan, egunez ta gabaz, esna ta amesetan, iñiltzake, beti gauza bati eragiñaz: onenbeste *koltsoi*, orrenbeste maindira, orko beia, ango mošala, goiko zelaia, beko iñaurkina; eziñeike, badezakezu, eztaukagula, badezutela, ezthanean ezta, nai danean alda; nondik baña, zenbat bada, geuk zer jango, nola biziko, besteai zer emango; aserre ta adiskide, azkor ta makal, ezetz ta baietz, atzera ta aurrera, gora ta bera; baño, azkenean ere, beiñ edo beiñ, Joanes ta Antonek alkar arturik erabaki ta korapillatu zan Mikaila ta Iñazio Mariren ezkontza.

Gurasoak lanbide ori zerabilen bitartean, gure gasteak ia etzuten alkar ikusi. Geienez ere, ustegabe iñon topoz-topo egiñ bazuten, bata bestearentzat egokiak zirala irudituaz ta zerbaiten berri bazekitela aditzen emateko, parra-irri gozo banarekiñ agurtu ziran, edo itz lotsati erdikaren batzuk esan zizkon mutillak neskatšari.

Onelako gertaerak ikustean, esan dezake norbaitek ezta la ondo seme-alaben ezkontzak gurasoen artean egitea, aien berri gabe askotan. Izan leike: neuk ere esandet lenago beste nunbaiten, guraso batzuek, berekorregiak eta diruzalegiak diranean, erraz dala zorigaiztoko elkartek egitea; baño autortu bear det gaur, egiaren alde, badakitela gurasoak, onelako zeseğiñetan, etšea jasotzen, ez bakarrik seme alaben kalte gabe, baita ere aien zorionari begiratuaz; sarri ikusten dutela ezkongia nolakoa dan gasteak baño askozaz obeto, ta eztirala beti šarrenak izaten gurasoak korapillatu dituzten ezkontzak.

Eta, dana dala, Iñazio Mari ta Mikalla ezkondu ziran beintzat eta ezkonduak gelditu ziran betiko.

Apirillaren ogetaseiko asteazken baten, goizeko amaikak aldean, Zabaletatik Azkarragara dagoan gurdi bidetik bera zijoazen, basotuntuna aurretik zutela, neska mutill pilla batzuek, oso apaiñ, tšit alai, guziz urduri, egundokorik tšoroen, deadar lekaio farregarriak egiñaz ta *dantzán* ezin asperturik. Apur bat atzerago zeramazkiten gizon-soñekoz, oe-jantziz ta etše ta lanerako tresnaz ongi zamatutako gurditšo bi, irrintzi bezelako, negar itšurako edo kurriškaren antzeko soñu luze, ezti edo latz, atseğiñ edo mingarrian, beti ere *juiim jim jim... juiim jim jim... grrast grrast* ardatzari eragiñaz. Soñu ori, baserritarrentzat, ezti leun ta atsegingarria izan oida, ta erritarrentzat, asunarekiñ lepoan ikutzea bezela.

Egun alaia zan. Zerua, batere odei gabe, osoro urdiñ zegoan; mendi gallurrak, elur-estalki ta laño-šapelak kendurik, garbi garbiro agiri tiran, ardi zuri otzanez ornituak; zelaiak, ezko, naro ta loretsu zeuden;

zuaitz batzuek ostu berri makalez jantziak, eta beste batzuk, jantzi naian, lertu-bearreko orri-buru berdez beteak; baratzetako baba landarak, elorriaren loreak eta sasietako arrosak usai on bigun biguna zabaltzen zuten; gari zall ederrak, aizetsoarekiñ jolasean bezela, zabunear zebiltzan, beren buruakiñ alkarrri muñ egillaz; tšenara pizkor eguski-zaleak, zeru aldean, iñoiz baño gorago ta azkarrago, tširrio tširrioka; tšoriandra egotšabalak, belardietan janari billa, noizean beiñ buruak jasoaz, ernai zaudela adierazi nairik; tariñ, kardantšulo, tširriskillo ta berderoiak, bata bestearen atzetik jira-bira bizibizian, iñon ere gelditu ezinda; lenbiziko tšimeletak, bada-ezpadako ibillera laburretan, egaka ikasten, sasitik zelaira ta zelaitik zuaitzera, nagi nagi ta motel motel; ta erle pitiñ langilleak, lantegi billa edo lore gozuen kolkoan sartuta, bakartadean, išillik eta arlotsu, beren arazoari ezergatik utzi nai ezta.

Tuntuna ta gurdien soñua aditzean, sorolauetan zeuden auzoetako nekazariak, gizon ta emakume, beren besoak atsur kertenaren gañean toleztatuta, eztaietakoai begira gelditu ziran danak, urruti aldetik; batzuk zer gizadi zijoan ikusi naian, beste norbaitzuk, batez ere neskatšak, ondamuz, eztaietakoakgatik zerbait esateko gogo andiarekiñ.

Sorotik sorora asi zuten izketartea, deadarka:

— ¡Jas! Ori gizadiz dijoa!

— Larogei baño geiago omendira bazkaitan.

— ¡Eztaramate izkanbilla makala! ¡Oiek farre algarak!

— ¿Zein da, an aurrean, besoak zabalik eta bira-biraka, goru-ardatzaren irudira dabillen ura?

— ¿Zein izango da? Peru Odolki.

— ¡Ai, alper trakets, ardozalea! Billatuko du bai orrek ardoa ta jolasa non dagoan.

— Bai, bai: orregatik ere esan dezakegu lenagokoakatik ziotena:

«Ankak ariñak eta
Buru ariñago,
Dantzan obeto daki
Artajorran baño.»

— Iso, išo ¿Ikusten aldezute *arrioa*, bi gurditan?

— ¡Ufa! ¡Zenbat gauza eder! Daukanak agertzen du bear danean.

— Miñ artuko zuan ba Zabaleko atso zimurrak, baña eman egiñ bear Azkarragara semea sartuko bazan.

— Eztu ez Ana Josepak toki tšarrera bota begia. Mikalla bezelakoak gutši.

Talo itšurako arpegi zabal borobill ta matralla gizen gorridun aišur neska batek:

— Mikallak dirua ugari, dirua. Dirua kendu ezkeru, ura besteko neskatšak badira.

Aldameneko agure zar alargun batek, farrez ta išill antzean:

— Zeu bat, ¿ezta Luisa? Zeu bat. Naigabetan zaude, gaišori, eztaietara deitu eztizutelako; baña zu ta ni ezkontzen geranean, geuk ere eztiegu deituko.

Urreko atso guztiak.

— ¡Ja jaiiii! ¡Orišen da *unoria!*

Urrutiagokoak, aoa zabalik:

— ¿Zer dio Pedrok, zer dio?

— Luisarekiñ ezkontzen danean, eztiotela Azkarragakoai eztaietara deituko.

— ¡Ijijiji! Baña guri bai, Pedro, guri bai.

Luisak, aserre, suak arturik eta sokorra joaz:

— Jolaserako gogoan bizarra daukazute.

Pedrok:

— ¿Ez aldeitzazu ondo?

— Luisak:

— Ezkon zaite Anbotoko zorgiñarekiñ, nai badezu.

Eztaietakoen oiuru ta santzoak mendi-oiarzun guztiak esnatu ta inguruko gizadien biotzak pizkortzen dakite; egun eder argiak, gozari onak, lanik-esak eta tuntunaren soñuak indar andia dute gogamen naigabetsuak kendu ta ankarik astunenak astintzeko; baño, ala ere, etzijoan gure Joanes oso pozik bere semearen eztaietara. ¿Zer ote zuan? Aditu dezagun Iñazio Marikiñ zeraman jarduna.

«Atzo artean eztet nik ezer jakiñ Juan Andresen aotik. ¡Garai onean oroituru zaio bideak egitera joatea, garai onean, zuk ešetik erten bear dezun egunetan! Emen urrera izan balitz ere, baño ¡nora ta Gastelerria! Atzerri otsoerri esan oida, ta ala gertatzen da geienetan, bada erbestekoari etzaio iñon ere aiñ ondo begiratzen, esagutu artean beiñik-beiñ. Nik badakit *beltz guztiak eztirola ikatzak eta zuri guztiak iriñak ere ez*, nik badakit Gastelerrian ere gizadi onak badirala, gure artean gaistoren batzuk diraden bezela; baño eziñ asmatu neike zeintzuekiñ batuko dan gure Juan Andrés. Nola nai ere Burgos aldean ezta euskerarik billatuko beintzat, eta euskerari utzitzen badio, euskalduntasuna ere or nunbait ibilliko da euskerarekiñ batean. Gordeko aldu gure euskera maitea bere biotzaren erdian, *Aita gurea* esateko bada ere. ¡Ezaldur galduko etšetik daraman garo usaia! ¡Ona izango alda dabilen tokian!»

«Baita zu ere, ona izango altzera, seme. Adi zazu zure aitaren esana nere mendetik zoazkitan orduan. Gaurtik aurrera lan berriak izango dituzu ta oraiñ artean baño lan andiagok, baña ez ikaratu. Bildur bat

bakarra izan bear du gizonak: Jaungoikoarena. It̄saropen bat: Jaungoikoagan.

«Zarrak eta nekatuak billatuko dituzu Azkarragako nagusi-et̄sekoandreak. Begiratu zaiezute guraso bezela, gorde zaiezute ille zuriai zor zaieten begirunea. *Goiz guztiak dute beren arratsaldea*. Zartuko zera zu ere, bizi bazera, ta egintzazu oraiñ gaurko zarrakiñ zure buruari ordurako opa diozuna.»

«Izan zaite et̄searen zaintzalle, argalen indargarri, emastearen lagun zintzo. Emaste ona artu dezu, baño ez uste izan akatz gabekoa dala. Danok dauzkagu geureak eta orrek ere bereak izango ditu; baño dana leuntzen du maitetasunak... Naita naiezkoa da gurutzea jasotzea. Naigaberen bat, ezbearren bat datorkizunean, artu zazu pat̄sadan, alperrikako aserre gabe. Aserrearekiñ gauza on gut̄si egin oida, patsadarekiñ bear dan guztia bear bezela.»

«Jaungoikoak seme-alabarik ematen badizu, asi zazuz bere maitetasunean edo egintzazu orretarako alegiña. Gero, beren erruz okertzen badira, zuk eztezu zer erantzunik izango».

¿Entzun ote zuan Iñazio Marik aitaren jarduna? Entzun bai, entzun bakarrik, zorionaren atarian gaste zoroak gizon argi naigabetsuaren illeta illun gogaikarria entzun lezakean irudira...

Azkarragara gure aita-semeak iriñsi ziraneko, an zeuden beste baskaltar guztiak et̄se aurreko larrañean, oidan beiela, jolasak utzita Iñazio Mariñ et̄se-bizitzea ikusten. Jostuna ta Ana Josepa ziran erakusle. Biak zeuden arazoarekiñ gorri gorri eginda, baño Ana Josepa batez ere, buruko zapiaren azpitik, belarrondotik zear, ille motz zuri batzuek ertetzen ziotela. Eztakit nik et̄seko andre au zerk zeukan aiñ kiriotsu ta urduria: edo Joan Andresi laster agur egiñ bearrak edo lagun, aide ta auzoko askoren aurrean Zabaletakoen esku zabal, emankor ioritsua erakutzi naiak. Nik ziur dakitana da naiago zukeala Ana Josepak Gipuzkoako andre danak Azkarragako larrañean egon baziran orduant̄se. Bai, ipuiak esaten ziran beragatik, baña ondo egingo zituan arrek bere gauzak. Ikusi zezatela. — Ara emen (1) — zion — bi banasta, berri berriak, lanerako... Ara laiak, iru itai, lau at̄sur ta basorako bi aizkora. Erabilliak daude, baña onak dira: lengo astean zorroztu ditu Manuel Motzak... Ara bi lo-mai José Martiñi erosiak... Ara sei eserleku. Bitoriatik ekarri ditugu, ta ez merke merke.... Jet̄si zadazute kut̄sa ori gurditik.... ¿Astuna dagola? Bai ba, bete bete dakarguta. Begira zer datorren barruan. Bat, bi, iru, lau: lau galtza urdiñ astegunetan jasteko. Beste lau jaka, oiei dagokizkoenak. Beste bi galtza ta bi amilla (2) neuk

(1) Orrelašen erakusten dira ezkon berriea et̄se-bizitzak Goierri aldeko baserrietan.

(2) Jaka.

irutako eunarekiñ egiñak, soro ta basorako. Azokan erosten diranak baño geiago iraungo dute oiek, bai... Beste bi galtza ta bi amilla, oial lodizkoak, jai egunetarako; ta gaur jantzita dauzkanak gañera... Ara elizkizunetara soiñ-gaiñ luzea, *kapa*: ezta gaurkoa, neure aitarena zan, baño eztio sitsak ikutu oraindik... Bat, bi, iru... ogetalau sudur-zapi, berri berriak. Amabi alkondara, urdiñ ta gorri, algadoizkoak. Artillezko kalzerdiak amar *pare* (1), aitaren eskuetatik erden duen egintzarik onenak. Beste sei *pare*, ille bigunagoarekiñ errañak antolatuak. Bost *pare* abarka, lau lanerako ta bat jaietarako. Bost *pare* abarketa. *Zapatak* pare bat, eta soñekoak gañera.

Billerako geienak erdian artuta zeukaten Zabaletako etšekoandrea. Emakumeak, jantziai ikutuka, nolakoak ziran ta nola josiak zeuden begira zebiltzen; gizonetzkoak, beren beatz lodiakiñ aizkora-itaien aoak igortziaz, atšurrakiñ zelaia joaz edo laiakiñ lurra erabiltzeko itšurak egiñaz. Mikalla, etšera sartu zan, zerbait aldatzera; an barruan zebillen Mari Batista ere, beste emakume batzuekiñ, maiak jasten, noizean beñ larrañekoai begiratzea utzi gabe; Iñazio Mari, Antonekiñ batean, beiai jana ematen zegoan, ukulloan: Joanes, ate ondoko jarlekuan eserita, pipa erreaz, naigabetsu, atitziñetuko gauzak gogoratzen; Joan Andres, Azkarragako leio nagusitik etorkizunari gozoro begira.

Ana Josepak, joandako edo etor-bearreko gauzak gogoan zituan ezta-ki, baña ajola andia zerabilen eskuarteko zeregiñean.

— Ekarri oraiñ beste gurdi ortakoak — agintzen zuan. — Ara emen sei oe-bigungarri (2), ondo beteak; sei buruazpiko (3), sei berogarri (4), bi berriak eta lau zarrak, danetara bearda ta... Araza-kutša orretan datoz gauza zuriak. Bat, bi iru... ogetalau maindira, eun lodizkoak; ogetalau burko-zorro (5), danak berdiñak; amabi alkondara, kiruskoak; sei oestalki, zuri, me ta garbiak; zama (6) andi bat sei tšikirekiñ, ta sei legorki, batere erabilli gabeak... Atoz onera, Mari Batista, etšeko lanak nork egiña badaukazuta. Begira zazu: auek dira paperean ipiñita daudenak. Auek eta zortzireun dukat urretan eta gurdi bat bei birekin. Naikoti dala uste det baserritar batentzat. Baño beste oparitšo batzuek ere badakarzkigu: nere senarrak orrako eliz-oiala, *manteliña*, amarauna baño meiagoa; José Ramonek urbedeinkatu-ontzia, aingeru ta guzti; Kataliñek sei pare kaltzerdi, arizkoak; Juan Andresek pertz

---

(1) Biko. *Pare* esaten man beti Ana Josepak eta *pare* ipiñi bearko degu

(2) *Koltsoi*, gastelarren izkeran.

(3) Buruazpiko, burko. *Almohada*.

(4) *Mantas*.

(5) *Fundas*.

(6) *Mantel ó servilleta*.

oria, esnea egosteko; Pedro Antonek Aranzazuko Amaren irudia, eta nik gorua ta gorutšapela, zillarrezko ariz *Santanako mojak* apaiñdua. Gorutšapel au baño politarik eztezute ikusi.

Azkenez, «oraiñ dirua eman da kito» — esanaz — sartu zuan bular-rean eskua, atera zuan sudur-zapi urdiñ zimur bat, pelota bezala biri-bildua, askatu zizkon korapilloak, jarri zuan kutša gañean, eta agertu ziran urre gorri zarrak: ogei ontzako, amar eun errealeko, bost laro-geiko ta berrogeiko bat. Estutu zan gizadizko esia kutšaren jiran. Danak ikusi ta ikutu bear zituzten urreak. Mari Batistak banan banan eskue-tan artu, bat edo bat buruko illean igortzi, besteren bat arri gañean jo, iru edo lau aldiz zenbatetu ta lengo sudur-zapian berriz lotu bitartean, etziran aldemenekoak iñildu:

- Lenago ere naikoa igortzi artuak daude.
- Onak dira, bai. Asko bageunsa...
- Ederrak. Gure astoaren arranak baño soñu obea dute.
- ¡Zenbat ardo edan leiteke diru oiekin!

Ana Josepak amaitu zuan ainbeste lan eman zion arloa, jarri zan Bitoriatik ekarritako eserleku baten, erabilli zituan inguru guztian bere begi nabarrak, atsegiñez, ¿zer deritzozue? galdetuko balu bezela, ta gero, buruko zapia askatu, belarrondoko illetsoak beatzakiñ jaso ta lotu zuan ostera zapi ori, tšiztanak, belarritso biren irudira, tente ta lerdin jarriaz.

Orduantse atera zituzten billerakoak ezkonberrientzat zerkarzkiten eskindeak. Onek, urre itšurazko belarritakoak, (itšurazkoak bakarrik, bost errealean etzegoan oberik eta); arek, errirako esku-otarra; besteak, mezatarako liburua; urrengoak, euri-estalpetsoa; urlia isebak azpirako gona gorria, sandia lengusuk sukalderako auspoa, auzoko lagun batek titare ta jostorratz ontzia...

— Gutši da baña parkatu-zioten eskintzalle danak-eta guztiai parkatu zioten ta baita eskerrak eman ere zekardena zekardelako. Artu, artu, artuak ematen du ogia ta. Badira emakume batzuek bidean billatzen dituzten tšotš guztiak elbera eramaten dituztenak, naiz ta etšean gurdikada egurrak saltzeko euki. Oietakoak ziran Ana Josepa ta Mari Batista. Etšekoandre bi oiek Azkarraga ta Zabaletako ganbaretan gordeta zeuzkaten tresnak nolakoak ziran eziñ siñistu leiteke, ikusi gabe: galtza ta abarketa zarrak; atorra ta gona zatiak; kaltzerdi, amilla ta gorontz erdikak; ondorik etzuten tupiñ, pertza ta paelak; mutur, kerten ta belarri gabeko pitšar ta bonbillak; katillu ausiak, burni zatiak, piper potoak... ¿zer ez? Dana bitzen zuten arretaz, dana ornen zan zerbaite-rako, ta ez ornen zan ezerfso ere alperrik galdu bear, ezta ari albañu bat ere.

Baño ez orregatik uste izan, irakurlea, garai danean, eztizutela

emango gure baserrietan zure gosea asetzeko aña, ta zerbait geiago. ¡O! Garai danean, eztago iñun euskal-etsekoandrea bezelakorik jan-edana ugari jartzen, ezeren erruki gabe.

Azkarragako eztaietan Mari Batistak ipiñi zuan janari guztia iñork eztaki zenbateraño izan, zan: ogiak, anegaka; barbantzoak, imiñaka; urdai-lukainkak, arroaka; azatan, baratzatso bat; ukulluko tsèkorrik andiena oso osarik; arkumetan, artalde polita; ollotan, lau edo bost etsetakoak; esne ta arrautzatan, inguruko guztiak; ardo-sagardotan, errotarri bat erabiltzeko beste. Gutsik eramango dio euskaldunari jaten da edaten, baña Azkarragako eztaietan danak ziran euskaldunak eta eziñ geinke jakiñ zeñek geiago egiñ zuan. Guztiak bete zuten urdalla galanki, guztiak lasaitu zuten larrua ezin geiagoan, ia estanda eragiñ artean, baño etzan iñor lertu. Ez, etzuten oker andirik izan: gizonen batzuk, iñoiz baizen geiago ta adiskidetasun andiagoan itz egin bearra, lenbizi; dantzan egiteko gogoa edo ezkonberrien alde itz neurtuak esan naia, urrengo; toteltasun apur bat geroseago; zuzen ibilli eziña illunabarrean: neurriak gañez egitea, etserako bidean; ta lo ederra, azkenez, oia arrapatu zutenak oian, ta Peru Odolkik Goienetse aldeko, soro ertzean.

Bazan gizon bat, ala ere, gau artan lo andirik egin etzuana: Joanes. Jankar, nakar ta zurbill igaro zuan egun guztia gizagaiñoak; ardoa bakarrik artu zuan, ardo piška bat, bere animako mikaztasuna itotzeagatik; baña etzitzaion ito, azalean zebilkion, igarian bezela, biotzaren erdian aizamarka egiñaz. Oi eder garbia jarri zioten Joanesi Azkarragan bertan, baño ezin zuan ezertara lorik erakarri: esna zegoan, esna ta larri, bero ta kişkal, beiñgotik beiñgora buru, anka ta besoak aruntz ta onuntz aldatuaz, eta beti erz gogamen bat zetorkion biotzetik aora:

— ¡Mutillaren burubidea! ¡Nora ta Burgos aldera!

(Iarraituko da).

DOMINGO DE AGUIRRE.